

Kolektiv autorů

Fasora, Lukáš (editor)

Je historie vědou?

In: Dvořák, Tomáš; Fasora, Lukáš; Chocholáč, Bronislav; Malý, Tomáš; Nečasová, Denisa; Stoklásková, Zdeňka; Wihoda, Martin. *Úvod do studia dějepisu. 1. díl.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 7-10

ISBN 978-80-210-7012-7; ISBN 978-80-210-7015-8 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130410>

Access Date: 01. 04. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1. JE HISTORIE VĚDOU?

Podobná otázka položená chemikovi nebo fyzikovi by vyvolala jako reakci jen nechápavý výraz. Ale podobně přivede historika k úžasu otázka přírodovědce: *Tak kdy už to budete mít vše vyzkoumané?* A k tomu, aby vzájemné ne-porozumění gradovalo, stačí jednoslovná odpověď: *Nikdy*.

Přírodní vědy nepocitují takovou potřebu jako vědy společenské, a mezi nimi zvláště historie, zabývat se nezákladnějšími otázkami své existence. Právě neustálá tendence k pochybnostem a neustálé zpytování své podstaty patrně způsobují, že ve společenských vědách chybí všeobecný konsensus a ony se nacházejí v permanentním stavu lability – fyzik nebo chemik by tyto pochybnosti stěží pochopil a asi by je označil za tlachy. Právě mezi příznivci exaktního myšlení najdeme nejvíce těch, kteří mají sklon historii označit spíše za něco mezi filosofií a uměním, nikoliv za vědu. Snaha historie státi se vědou v rámci tohoto vidění *vědeckosti* je vnímána jako nesmyslná a zavádějící.

Co na podobné pochybnosti o vědecké podstatě historie odpovědět? Při vědeckém zkoumání minulosti je hlavním problémem, že minulost jako taková, tj. ve své komplexnosti, není již badateli přístupná. Můžeme třeba pracovat s tezí, že komunistické režimy ve střední Evropě v rané fázi své existence hrubě podceňovaly výrobu spotřebního zboží a tento fakt vyvolal revoltu mas. Ale – byť se jedná o vcelku nedávnou minulost – historik tu vlastně pracuje jen se čtyřmi evidentními případy této kauzální vazby (NDR a Československo v roce 1953, Polsko a Maďarsko v roce 1956), více jich prostě k dispozici nemá. Svoji tezi tak neformuluje na základě osobní zkušenosti, ani s oporou ve stovkách a tisících měření, které by požadoval chemik nebo fyzik, ale na pouhých čtyřech případech!

Historik pracuje pouze s nepříliš početnými prameny, „svědky“ minulých dějů, které se dochovaly do dnešních dnů a kterým je schopen rozumět. Na jejich základě se snaží pochopit aktéry minulých dějů s jejich hodnotami, představami a kulturou, snaží se nedopouštět anachronismu, snaží se minulosti porozumět. Jde o sběr fragmentů, které tu více, tu méně udávají alespoň přibližný směr výkladu – platí pořekadlo: „*Pramen drží právo veta*“ – ale jistota výkladu je tak jako tak v ohrožení. Historik pracuje s mnoha fragmenty, tj. s mnoha dějinami, a ty samy o sobě netvoří jednotu, jako je tomu v případě předmětu zkoumání u přírodních věd.

Ale věda konzistenci a jasné vymezení svého předmětu bytostně vyžaduje. Těto konzistence je v případě historie dosaženo posunem předmětu zájmu do oblasti, která překlenuje propast mezi minulostí a současností. Právě odtud pocházejí hypotézy, všechny předpoklady zákonitostí a skutečností, které se historik snaží složit do kompletního obrazu minulosti. A protože je to oblast zahrnující současnost, vkládá historik nutně do hypotéz a své práce s minulostí mnoho ze svého světonázorového přesvědčení, ze svých generačních postojů, z postojů, které pocházejí ze skupinových mentalit, regionálních vazeb atd.

V této delikátní situaci má historik patrně pouze dvě možnosti. Buď přijme za korektor nějaký ucelený systém hodnotové orientace, např. tzv. historický materialismus v bývalých zemích komunistického bloku nebo rasovou teorii v nacistickém Německu, a ve své práci se bude snažit tento systém dokazovat, verifikovat. Ale historik, který není ochoten přijmout podobné mantinely své práce, musí počítat s labilitou výkladů, musí stále a stále upozorňovat na podmíněnost výkladu dějin v závislosti na výše zmíněných subjektivních vazbách.

Jak tuto subjektivitu výkladu odhalovat? To je možné jen s pomocí pramenů a jejich kritiky. Pochopitelně z tohoto typu práce vzniká mnoho kontroverzí. K historikové práci rozpory patří, koneckonců i tady platí, že konkurence zvyšuje výkon. Je chybou považovat kontroverze opřené o různost metod práce za důkaz tvrzení, že historie není vědou, protože prostřednictvím metody vlastně nechává historik pramen „mluvit“ a je na něm, kterou metodu zvolí a jaké otázky takto pramenu „položí“.

Prameny ovšem neříkají historikovi přesně to, co od nich chce slyšet, nereagují přímo na jeho poptávku po informacích. Spíše jej odrazují od výpovědí, které nejsou spolehlivé nebo jsou dokonce falešné. Závěr: Historie je konsensuální sociální věda, a pokud historik dokáže díky pramenům utlumit svoje subjektivní výklady minulosti na přijatelnou míru, je uznán ze strany autorit (např. recenzentů, akademických grémií, akreditační komise) za vědce.

Jaká je pozice historie v rámci ostatních věd? Při hledání odpovědi je na místě obezřetnost a střízlivý pohled na pozici historie ve vztahu k ostatním vědám a společnosti jako celku. Jistě, jde o vědu starobylou, historikové mají svůj obor rádi, také značná část laické a poučené veřejnosti se zajímá o minulost atd. Ale čistě z pohledu vědeckého života je pozice historie jako vědeckého oboru v současnosti ve stále citelnějším ohrožení a v žádném případě ji nelze srovnávat se zlatou dobou prestiže historika, kterou bylo 19. století. Historie se v současnosti ocitá, na rozdíl od přírodních nebo technických věd, ale také na rozdíl od některých věd humanitních, v nepříjemné situaci, neboť její závislost na veřejných finančních prostředcích je téměř absolutní. Její výstupy však

nesou znaky snadné aplikovatelnosti, „užitečnosti“ pro současnost, a mohou být a jsou ze strany politických elit, rozhodujících o přidělování veřejných prostředků, odmítány jako nepotřebné ve srovnání s konkurencí prací přírodovědců nebo techniků. Konkrétně se u státní politiky podpory vědy a výzkumu v evropských státech jedná o preferenci článků v časopisech s tzv. vysokým impaktním faktorem, tj. společenským dopadem, vycházejících zpravidla v angličtině. Ostatní výstupy nemají z tohoto pohledu žádný efekt pro financování badatelského projektu, nebo jen velmi malý. V situaci, kdy Evropa obtížně zápasí o svoji ekonomickou konkurenceschopnost v globálním měřítku, je toto uvažování politiků pochopitelné. Indikátorem úspěchu je z jejich pohledu ekonomický růst a zaměstnanost – a těm investice do historického výzkumu mnoho nepomáhá.

„Úspěšný“ historik by tak z hlediska státní politiky podpory vědy měl rezignovat na psaní knih a orientovat se raději na články, měl by přestat psát v češtině (němčině, francouzštině, polštině atd.) a přejít na angličtinu, své metody práce by měl učinit exaktnějšími, přiblížit je postupům přírodovědců, ekonomů nebo techniků a snažit se poskytovat těmto vědním oborům servis v rovině pohledu do jejich minulosti, vlastně zúročit svoji specifickou zkušenost s *historickým časem*. Neboli se prostě pustit do studia otázek, které určují obory s vyšší mírou „společenské užitečnosti“, a ostatní badatelské problémy odložit ad acta.

Historikům vyrůstají „konkurenti“ z řad přírodovědců či techniků, kteří se zabývají historií vlastního oboru. Tito specialisté jsou zpravidla mnohem lépe kvalifikováni pro dějiny příslušného oboru, protože mu skutečně rozumějí, na rozdíl od historika, jenž může sice popsat dějiny oboru a jeho badatelů, méně však vývoj oboru jako takového, protože mu zkrátka nerozumí. Tento proces potvrzují mimo jiné udělované profesury např. v Německu, kde byla nedávno udělena první profesura pro dějiny fyziky; profesury pro dějiny matematiky jsou již běžnou záležitostí (jsou udělovány zpravidla nikoliv historikům, ale příslušným odborníkům).

Historie v současnosti může volit mezi vzpourou a akceptací. Nevůle historické obce k přijetí výše naznačených scénářů vývoje je nejen v ČR, ale i v mnoha okolních zemích téměř všeobecná, mluví se o dehonestaci a degradaci starobylé vědy. Ale ekonomicko-politický tlak v naznačeném směru je evidentní, změny bouřlivé a politická síla historie je nevelká. A připomeňme třeba osud klasické filologie, kdysi slavného oboru, dnes již víceméně vytlačeného na okraj veřejného zájmu, u níž si před sto lety podobný scénář také stěžil kdo dokázal představit.

K dalšímu čtení:

DIEBOLT, Claude – DEMEULEMEESTER, Jean-Luc: *Quo vadis? Jaká je budoucnost hospodářských dějin ve Francii? Zamyšlení a doporučení dvou ekonomů*. *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 3, 2012, 2, s. 129–143.

HOŘEJŠÍ, Václav: *Můžeme měřit kvalitu vědecké práce?* *Vesmír* 79, 2000, 2, s. 83–84.

FURRER, Norbert: *Was ist Geschichte?* Zürich 2007.

KOLMER, Lothar: *Geschichtstheorien*. Paderborn 2008.